

Állandó kérdésünk: a népszaporulat

Végre. Megszólalt két szakember a népesedés ügyében: Keszi-Harmath Sándor és Furdek Máttyás. Ők írtak decemberi számunkban (az igazsághoz tartozik, hogy szerkesztőségi biztatásra) a népszámlálás demográfiai vonatkozásairól is. Végre.

Mióta közzétették a népszámlálás ideiglenes adatait, várom, hogy a sok ipari, mezőgazdasági, építkezési és művelődési elemzés után megjelenjék a hazai magyar sajtóban is — miként a román nyelvűben — egy-két tanulmány, amely demográfiai szempontból értékelje a számokat, s kimutassa, milyen jelenségek, tendenciák olvashatók ki a jelentésből.

Mind várhattam. Eltelt az esztendő, de a magyarul író statisztikusok, szociológusok, újságírók, demográfusok, orvosok nem tartották érdemesnek azt, hogy megvizsgálják, kielégítő-e népünk szaporulata avagy sem, hol állunk az európai és a világranglistán, sereghajtók vagyunk-e avagy jó közepes a mutatószámunk, előregedés tapasztalható nálunk vagy megfialodás.

Nem, aki csak magyar lapokat olvas, mit se tudhat meg ebben a tekintetben a népszámlálás eredményeiből. Pedig hát ezek a kérdések az egész világot foglalkoztatják, egyes államok a szó szoros értelmében véve élethalálharcot vívnak a túlszaporodás ellen, és rendkívül drasztikus intézkedéseket hoznak (Índira Gandhi bukása is többek között ezzel magyarázható), a Római Klub nemcsak az iparfejlesztés, de a szaporodás terén is zérusnövekedést ajánlott, más államok viszont, például Magyarország éppúgy, mint Csehszlovákia, az NSZK, Svédország, mindent megtesznek a termékenység fokozásáért. Sokat olvashatunk a hazai lapokban egyes külföldi városok, tájak megifjodásáról, újjászületéséről, a lakosság korpiramisának alakulásáról, a gyermekről vallott fölfogás változásáról, az öregek szociális kérdéseiről, a családok belső életéről stb., hogy azonban mindeme jelenségek miként mutatkoznak meg nálunk, arról anyanyelvünkön vajmi keveset olvashatunk. Nagy ritkán ír a demográfiai kérdésekről Fábian Ernő, Kósa-Szánthó Vilma, Keszi-Harmath Sándor; egyik-másik író, riporter is hozzányúl a kérdéshez, de nincs statisztikusunk, szociológusunk, szociográfusunk, írónk, orvosunk, s nincs egyáltalán demográfusunk, aki a népesedés kérdéseinek tanulmányozását tekintse fő feladatának, aki szenvedélyesen figyelje a jelenségeket, s kötelességének érezze, hogy észrevételeit közzétegye, a közvéleményt alaposan tájékoztassa, s amennyiben lehetséges, alakítsa is. Nincs. A temesvári demográfus Albert Ferenc vagy a brassói Madaras Lázár nem ír ilyesmiről. Csép Sándor emlékezetes tévériportja, az egykekérdés olyan megközelítése fehér holló a mi tömegtájékoztatási eszközeink és tudományos életünk világában.

Pedig hát volna miről írni. Ismeretes, hogy a hatvanas évek derekának szaporulati mélypontja után hazánkban a múlt évtized végén ugrásszerűen emelkedett a születések száma, majd lassan csökkent, a hetvenes években pedig európai viszonylatban jó közepesnek mondható szinten állapodott meg. Mindez nem véletlenszerűen, nem spontán módon állt elő. 1977-tel lezárult egy évtized, amelynek során — az előzőhöz képest — államunk pronatalista, szaporulatserkentő népesedéspolitikát folytatott, s kezdve a gyermeksegélytől az állami lakásjuttatásig, különböző módon támogatta a sokgyermekes családokat. Az évtized minden esztendejében növekedett valamilyen jellegű támogatás. 1977-ben is több intézkedés történt ilyen irányban, például már egyetlen gyermek után a nagyobb fizetésűek is kapnak segélyt, a nemrég megszavazott új egészségügyi törvény pedig messze-menő kedvezményekben részesíti az anyát és gyermekét. „Pártunk állandóan foglalkozik az ifjú nemzedékkel, a születési arányszám növelésének ösztönzésével, amit az is tanúsít, hogy intézkedtünk az állami családi pótlék átlag 30 százalékos növeléséről és a többgyermekes anyák segélyének havi 150—200 lejes emeléséről“ — hangoztatta Nicolae Ceaușescu elvtárs az országos pártkonferencián előterjesztett jelentésében.

Minderről azonban — ismétlem — igen ritkán szól a hazai magyar nyelvű sajtó, valamint a rádió, televízió, tudományos kötetünk pedig sohasem jelent meg. Persze — ez az igazság — az eredmények ellenére sem könnyű feladat a népesedés kérdéseiről írni, szólni. A magam tapasztalatából tudom. Írtam ilyen jellegű gondokról a *Korunkba*, a kolozsvári *Igazságba*, a *Brassói Lapokba*, előadást tartottam az aradi, szalontai, udvarhelyi, körösfői, kövendi, kisiratosi szabadegyetemen, irodalmi körben, művelődési házakban, s nyomdász munkástól egyetemi tanárig igen-igen sokan szálltak szembe érveimmel szóban és írásban. És olyan ellenérveket hoztak föl, amelyek nagyon is meggondolkoztatók; az udvarhelyiek például négy évvel ezelőtt szóvá tették, hogy városukban (30 000 lakos) nyilván helyi gondatlanság miatt egyetlenegy bölcsőde van; Gyergyóban szintén ezt panaszták föl. De volt mit hallanom a saját feleségemtől is; 1974-ben óvodába adtuk a fiúnkat, az akkor már harmincezer lakost számláló monostori negyedben nem volt hely, s egy belvárosi kisdedóvóban (öt kilométerre a lakásunktól) tudtuk csak elhelyezni nagy utánajárás árán.

A gondok, hiányosságok azonban nem magyarázzák meg a hallgatást, a valódi okok mélyebben rejlenek. Távol áll tőlem az igény, hogy mindent megmagyarázzak, csupán egy-két ferde hiedelemre utalnék. Van fölfogás, amely szerint az egész demográfia, születés, gyermeknevelés nem egyéb, mint anyagi kérdés; ha minden támogatást megadunk a sokgyermekes családoknak, lesz gyermek. Hogy ez mennyire nem így van, bizonyítja az, hogy Európa leggazdagabb népei, a svédek, németek, svájciak, belgák állanak leghátul a szaporulatban, de így van ez nálunk is, hírhedt egykés vidékeinken, Kalotaszegen, Arad és Temesvár környékén, Aranyosszéken, a Nyárádterén fürdőszobás, emeletes házak, gépkocsik jelzik, hogy nem az anyagiak magyarázzák csupán a kevés gyermeket. E beállítottság ellenkező végléte szerint minél műveltebb, civilizáltabb egy nép, annál kevesebb a gyermeke. Ha a túlnépesedett Indiára, Bangladesre, Pakisztánra gondolunk, ez az érv félig-meddig helytálló, csakhogy a fejlett, művelt, civilizált Amerika, Japán, Kanada, Franciaország vagy Hollandia is szaporulakosság! Létezik aztán olyan fölfogás is, hogy ezekhez a kérdésekhez jobb nem nyúlni, ki-ki oldja meg úgy, ahogy jónak látja, ez nem közügy, nem állampolitika, hanem az ember legbensőbb dolga, egyéni, családi gondja és öröme.

Akár erről, akár arról közelítjük meg hát a demográfia kérdéseit, kiderül, hogy mindegyik fölöttébb bonyolult, sokrétű, ezért is árnyalt tárgyalást kíván. De mindenképp tárgyalást kíván, szólni, írni kell róluk. Közvéleményünk azonban óvakodik ettől, szemérmesen hallgat. S ezt tükrözi a szerkesztők, orvosok, tanárok, szociológusok, statisztikusok, lélekbúvárok passzivitása is. Hogy ne beszéljek a tudatlanságukról, tájékozatlanságukról. Mert ez is hozzájárul ahhoz, hogy hallgatnak akkor, amikor a legtöbb nép tudósai, közírói, szerkesztői, orvosai elsorángú kérdésként kezelik a demográfiát, s állandóan foglalkoznak jelenségeivel. Napnál világosabb ugyanis ma már, hogy a nem elhanyagolandó anyagi feltételeken túl egy nép, nemzetiség szaporulata, életrevalósága, ifjú volta vagy előregedése nagyon is függ gondolkodásmódjától, beállítottságától, fölfogásától, életmódjától, ha pedig így van, akkor a tudósokra, orvosokra, írókra, nevelőkre, a sajtóra, rádióra, televízióra, szociológiai, lélektani kutatóintézetekre igen-igen nagy föladat hárul a helyes tudatalakítás, egészséges közvélemény létrehozása terén.

Annál is inkább, hogy — ismerjük csak el — a munkásmozgalom annak idején nem sokat foglalkozott a kérdéssel, s valaha a proletariátus soraiban az az — akkoriban helytálló — fölfogás uralkodott (családi tapasztalatból tudom), hogy a sok gyermek szegénység, a szaporaság csak növeli a munkavállalók és a munkanélküliek amúgy is nagy számát, az ágyúttöltelék tömegét, fokozza a nyomort, nem kívánatos tehát. Ez a meggyőződés pedig mélyen beivódott a tömegek tudatába. Ma azonban, amikor a helyzet teljesen más, ideje fölvennünk a harcot a régi vélekedésekkel szemben, s rámutatnunk arra, hogy mind a gyermek és a család, mind a nemzet, a nemzetiség szempontjából elengedhetlenül kívánatos a megfelelő számú gyermek. Különbön is manapság, amikor a levegőszennyezettség és a talajfertőzés is közügy, megengedhetetlen, hogy közvéleményünket oly kevéssé tájékoztatja anyanyelvű sajtónk a születésekről, a szaporulat alakulásáról, gyermekeink fejlődéséről s tegyük hozzá, a kényes kérdésekről, a művi vetélésekről, a törvényellenes abortuszokról, a magzatvesztések arányáról is. Megengedhetetlen, hogy ha egy ittas traktoros az árokba fordul, arról nyomban írnak a lapok, de ha egy faluban leleplezik a terhes asszonyok tucatjánál tiltott abortuszt végző „védőnőt“ (miként ez pár évvel ezelőtt Vistán történt), arról szemérmesen hallgat a sajtó.

Befejezésül: irodalmunk, közírásunk, társadalomtudományunk hagyományai messzemenően arra intenek, kötelességünk foglalkozni a népesedés kérdéseivel.

Diákkorom megrendítő olvasmánya Kodolányi János könyve, a *Baranyai utazás*, az ormánsági egyke bemutatása. Ez készítetett arra, hogy azután immár tudatosan olvassam el Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Veres Péter erre vonatkozó írásait, s elgondolkozva tapasztaltam, hogy Kós Károly, ha Kalotaszegről ír, Benedek Elek vagy Bözödi György a székelységről szólván, Mikó Imre és Balázs Ferenc az erdélyi Mezőség avagy Aranyosszék bemutatásakor óhatatlanul megrajzolja a vidék népesedési helyzetét is.

Nem is lehet másképpen. Írástudói voltunk kötelez. És ebben a létfontosságú kérdésben sokkal inkább, mint bármilyen más vonatkozásban.

Harold Jurok a.o.

Nagy Albert rajzai

Mestere volt-e Nagy Albert a rajznak?

Sokan tagadják, hogy igen. Főleg azok, akik rutinból, lendületből dolgoznak. Akik a szép vonalat kívánják a művésztől, vagy akik a rajzbeli tudást a látvány pontos visszaadásában látják.

Nagy Albert nem volt rajzművész.

Festő volt.

De mint festő: egyéniség. S ez meglátszik a rajzain is.

Kevés olyan művész van, akinél annyira funkcionális szerepe volna a rajznak, mint nála. Semmit önmagáért „le nem jegyzett“. Mindent képi szempontból ítél meg. A helyszínen, természet után legtöbbször nem is dolgozott. Akadályozta ebben gátlásossága, meg az, hogy amiben nem látott képet, nem is érdekelte. Mint sok egyébben, ebben is ellentéte volt Nagy Imrének. Nagy Imre állandóan gyűjtötte a rajzi anyagot képeihez. Bármit — amit meglátott — érdekesnek tartotta lerajzolni, hiszen sohasem lehet tudni, melyik képén tudja majd felhasználni. És fel is használta ezer meg ezer helyszíni vázlatát a kompozícióin. Nagy Albert vázlatfüzetei kompozíciós ötleteket, kifejezés-kereséseket tartalmaznak. Nem a világnak szánta, hanem kizárólag magának készítette őket mint „műhelytanulmányokat“.

És mégis, mert indulat fűtötte ilyenkor, mert a benne élő látomást ígylezett megörökíteni, sok finom szépség lappang ezeken a lapokon. Egy érzékeny lelkeletű ember megsejtései. Olyan megsejtések, tudatos keresések, melyekből a későbbiek során majdnem mindig kép lett. Vagy legalábbis lehetett volna. Így hát sohasem a befejezés, a rajzi megformálás igényével készültek. Mindegyik a pillanatot műve, de azért rögtönzésnek sem lehet tekinteni, hiszen sokszor hetekig, hónapokig tartó keresgélés, gyötrődés eredményeként születtek.

Kezdetben, főiskolás korában csak rajzol. Akkori célja: a pontos lejegyzés, az anatómiai hűség. Egyik-másik portrérajzán azonban már ekkor felsejlik a kifejező, megjelenítő képesség. Később sem lesz soha erénye a rajzi pontosság. Ilyen szempontból megítélve nem tartozik az „élvonalba“, hiszen nem volt „ügyeskező“. Nem úgy fogta a ceruzát, mint a mesterek. Teljes lénye, egyénisége ellenkezője volt annak, amit virtuóznak szoktak nevezni. Ezért is éreznek sokan neoprimitív ízt munkáiban. Mert van bennük rajzi szempontból egy jó adag ügyetlenség. Erre utalt az a kolozsvári művészta, aki kritikájában egyszerűen „kétkézkes asztalosmesternek“ gúnyolta. S nem vette észre, hogy a Nagy Albert-munkáknak saját szellemük van. A dolgok egyszerű lejegyzését bárki megtanulhatja. Bizonyára Nagy Albert is előbbre juthatott volna, ha erre „edzi magát“. Ha ezt tartotta volna céljának.

Ő viszont *kifejezni* akart. És nemcsak azzal, amit a vonalak önmagukban elbírnak, hanem megérezte, hogy a köztük feszülő érintetlen felületeknek sokszor még nagyobb kifejező erejük van, mint a láthatóságnak.

Ezért olyan szűkszavúak a rajzai.

Olaszországi jegyzetfüzeteiben még határozatlan a vonalvezetése. Több re-megően érzékeny ceruzanyommal rajzolta körül az alakokat, nagyobbára még a

Nagy Albert rajza

kellő biztonság nélkül. Keresgélt, finom behúzásokkal árnyékol. Az ösztön megsejtései kerültek papírra, s nem a tudat munkája.

Lapozunk csak!

Két öreg, nő és férfi egymás mellett. Bennük, általuk fejezi ki a művész az elmúlás fájdalmát.

Fiatalok, lány és fiú különböző változatokban. Egymást nézik. Maguk elé néznek. Magukba néznek...

Más lapokon: félelem, menekülés. Herkulesi küzdelem. Majd megint líra. A lélek ragyogása egy fiatal leányarcon.

Az ötvenes évek elején egészalakos mozdulatok, cselekvés-lerajzolások sorozata készült. Sok-sok modell utáni kroki a művészek szervezett esti összejövetelein. Addig mindig a kifejezést, most magát a mozdulatot, a testnek a mozgás közben elfoglalt helyzetét rögzíti. Majd folytatódnak a képvázlatok, kettőbe vágott füzetek, noteszek sokaságának lapjain. Ha forgatni kezdjük ezeket a kívülről sokszor igénytelennek látszó, rossz minőségű papírból készült kis jegyzetömböket, feltárulkoznak előttünk a művész töprengései. Néhol — mert ezek voltak legintimebb naplójegyzetei — beírta gondolatait, s bejegyezte színélményeit, elképzelt színharmonióit.

Egyik-másik képhez egész sorozat „vázlatot“ készít. Gyakoribb, hogy nem a kompozíciós problémával foglalkozik elsősorban — bár arra is akad jócskán példa —, hanem az alakok kifejezésével kísérletezik. A negyvenes évektől kezdve már általában egyetlen vonallal rajzol. Nem satíroz, nem bizonytalankodik. Óvatosan, megfontoltan vezeti ceruzáját, sohasem lendületből, éppen ezért érzékenyek, puhák, értelemkeresők a rajzok is. Nincsenek rajtuk törlések, nincsenek bizonytalanságok. Ezeken alakul ki az arc, amelyet aztán vizionálunk valamelyik képen. Már első felvázolásában benne van a karakter, s menet közben sohasem az változik, hanem a mondani-való konkretizálódik.

Újabbán elég hamar elérte a szándékolt kifejezést. A régebbi munkáihoz jóval többet vázlatozott, rajzolt, keresgélt. Ime, néhány példa.

Az *Apokalipszis* éri elöldeése meglehetősen lassú folyamat volt. Első rajzváltozatai kusza, expresszív látomások. Ezelős arcok, az eksztázisig fokozott tekintetek fogalmazódnak meg rajtuk. Aztán fokozatosan csökken az alakok száma. Itt még lazák a vonalak, puhábbak, mint a későbbi rajzokon. Hiányzik belőlük a határozottság. Úgy ér véget egy füzet, hogy nem kapta meg a végső megoldást sem a kompozícióhoz, sem pedig a kifejezésekhez; majd a következő jegyzetömb lapjain...

A leggyakoribb „téma“: arcok végláthatatlan sorozata. Nem holmi rajzolatások, ceruzagyakorlatok eredményei ezek. Fejbrázolásai kifejezéskeresések. Sokszor kilenc-tízszer ismétlődik ugyanaz az arc, alig észrevehető változtatásokkal. Az arcvonások s az elképzelt kifejezés már bizonyára benne élt, még mielőtt a füzet mellé ült volna. Ott csak a rajzi konkretizálás lehetett a célja. A majdani festmény érdekében. Mert amit itt kikísérletezett, megtalált, azt láthatjuk viszont a festményeken.

Clown című festményének rajzi keresgélései példázzák a majdani kép elképzelésének, megépítésének ezt a sok-sok töprengéssel, kísérletezéssel, kifejezésváltózat kivetítésével járó folyamatát... A legelső: felfelé tekintő, mosolygó bohóc (egysíkú, egyszerű mosoly ez). Aztán: keresi a fintorszerűséget. Az egyik változaton církuszszátor látszik a háttérben, balra elhaladó ember elvágott sziluettje... Majd kéztanulmányok. Feltartott kéz hátból, széttartott ujjakkal; egzaltáltan keresztbe álló ujjak; később ismét a fej, ugyanúgy felfelé tekint, mint a legelső változaton, és most keserű a tekintete... A kifejezésváltózatok kompozíciós megoldásokat kereső vázlatokkal keverednek. A bohóc előbb balra van. Fokozatosan kerül mind bennebb, míg megkapja központi helyzetét. Már sok vázlaton túl vagyunk, amikor először jelenik meg a baloldali hüvelykjével lefelé mutató kéz. Mellette előtérbe hozott arc keserű fintorral. A két kéz már megkapta végleges helyzetét, csak az arcon próbál a keserű kifejezéstől visszatérni a mosolygósra. Az egyik változaton a szenvedélyeken való felülemelkedést látjuk. De ezt sem találta megfelelőnek. Jönnek az újabb kísérletek. Fej grimásszal, fej komolyan, fej erőlködéssel, fej szemrehányóan, fej vesztésként lehajtva, a jobboldali kéznek támaszkodón. Grotteszk végleteket egyesítő változat, majd egy csomó újabb, csak az arc kifejezését konkretizáló próbálkozás.

Rajzok sorozatán át „bolyong” a nagy, széles terpeszlépésű üvegező... Ott gyötrődnek az *Almodó falu* parasztarcai... A legtöbb így lejegyzett gondolatból kép lett.

Csak az utolsó füzetek tervei nem készültek el.

Egy téglafal élet függőnáll mérő fiatalember.

Szembenálló paraszt férfi és asszony feje.

Zilált hajú lány összeszorított szemmel. Csak néz, nem is maga elé, hanem befelé. Miközben a belőle áradó érzelmek sajnó-ködös hullámzását érezzük, önkéntelenül tesszük fel a kérdést: ez az élet? Ilyenek vagyunk mi, emberek, rejtelmekkel, magunkba zárt érzelmeinkkel?

Falusiak, megviselt arcú asszony, ember, aki ott áll mellette, mintha sajnálná, védené...

Széparcu lány kibontott hajjal, sajnón fájdalmas tekintettel. Nézi a kalászt...

Parasztfejek...

Megínt a dédelgető, szeretetteljes tekintetű kalászos lány.

Szomorú kifejezésű női arc oldalnézetből.

Parasztfiú-profil.

Aztán... vége...

Közös jegyük ezeknek az utolsó jegyzeteknek — akárcsak az utolsó korszak képeinek: soha ilyen határozott nem volt Nagy Albert vonalvezetése. Biztos, erőteljesebb a megszokottnál: kevésbé tétovázó, kérlelhetetlenebb.

„Van egy szakmabeli kifejezés — írta egyik levelében még 1950-ben —, sarkosan rajzolni... Köznapi nyelvre lefordítva ez nem egyéb, mint az a képesség, hogy a képen szereplő minden lényt és dolgot önálló, tényleg élő étellel tudjunk felruházni...”

Ezt a célját Nagy Albert tettekre is tudta váltani.

Ezért értékesek rajzai, még akkor is, ha kizárólag eszközként éltek művészetben. Bepillantást engednek egy jelentős alkotó mindennapjaiba.

